

Ганна Навасельцава

Віцебск

Аналітычны напрамак мастацкай інтэрпрэтацыі беларускай гісторыі ў творах канца XX стагоддзя

У мастацкай трактоўцы гісторыі айчыннымі прэзаікамі канца XX стагоддзя дастаткова адчувальны аналітычны напрамак. Ён грунтуецца на ўвазе пісьменнікаў да сувязі гістарычна-канкрэтнага з вечным, на вылучэнні інварыянтнага часавага сэнсу ў пэўнай з’яве. Гістарычны шлях беларусаў пераважна інтэрпрэтуецца тут у святле філасофскай праблематыкі.

Надзвычай выразна ўстаноўка на пошук анталагічнага ў канкрэтна-гістарычным выяўляецца ў творчасці Канстанціна Тарасава. Так, у яго аповесці “Тры жыцці княгіні Рагнеды” (1986) паказаны, як адзначае Вольга Шынкарэнка:

жыццё і лёс жанчыны ў варунках з часам і яго няпростымі абставінамі. У тым ліку і праз прызму вышэйшых дзяржаўных інтарэсаў, пакутлівы працэс станаўлення нацыянальнай свядомасці. Роля толькі што акрэсленых момантаў яшчэ больш узрастае, калі размова ідзе пра жанчын знатных родаў. Іх жыццё і паводзіны шмат у чым вызначалі лёсы іх, часцей за ўсё па няволі, абраннікаў, лёс роднай зямлі¹.

Жыццёвы шлях Рагнеды пісьменнік падзяліў на тры часавыя адрэзкі: дзяцінства, замужжа за князем Уладзімірам, манаства. Кожнаму з іх адпавядала пэўнае імя гераіні: Рагнеда, Гарыслава, Анастасія. Наступны адрэзак своеасабліва “перакрыжоўваўся” з папярэднім праз

¹ В. Шынкарэнка, *Нястомных пошукаў дарога: праблемы паэтыкі сучас. беларус. гіст. прозы*, Мінск 2002, с. 80.

успаміны гордай палачанкі, з якіх вымалёўваўся вобраз роднай зямлі – скразны вобраз у творы. Гісторыя Рагнеды-Гарыслава-Анастасіі набывала сімвалічны падтэкст, а гераіня прадставала ўвасабленнем духоўнай нязломнасці.

Аповесць К. Тарасава “Міласць для атэіста” (1986) – роздум пра вальнадумца Казіміра Лышчынскага, аўтара трактата “Аб неіснаванні Бога”. Лышчынскі стаў ахвярай чалавечага прагматызму Юзафа Бжоскі, што напісаў данос царкоўным уладам, каб не аддаць вальнадумцу пазычаныя грошы. Аповед вядзецца няўласна-простай мовай. Казімір Лышчынскі ў апошнія гадзіны жыцця згадвае свой шлях, Андрэя Баболю, казацкія паўстанні, паводзіны шляхты і духавенства. Лышчынскі – моцная натура, ён не адмовіўся ад сваіх поглядаў і перад пагрозай смерці. Кароль, як іранічна заўважыў апавядальнік, праявіў “міласць”: крамольны трактат спалілі, а вальнадумцу адсеклі галаву. Логікай аповеду Тарасаў акцэнтую думку: трагізм гісторыі беларусаў заключаецца ў тым, што яны самі з-за дробных карыслівых разлікаў знішчаюць сваіх жа суайчыннікаў.

Аповесць К. Тарасава “Апошняя каханне князя Міндоўга” (1998) – твор-роздум пра суадносіны ўлады і маралі, пачуцця і абавязку. У аснову сюжэта пакладзены падзеі, звязаныя са смерцю Міндоўга. Аўтар ацэньвае гістарычную асобу ў маральна-этычных каардынатах, асуджае гвалт і жорсткасць. У аповесцях К. Тарасава пра мінулае адсутнічае ідэалізацыя правіцеляў, станоўчыя героі яго твораў – моцныя духам асобы, схільныя да рэфлексіі. Адзін з апошніх твораў К. Тарасава – аповесць з элементамі дэтэктыва “Аўдытарская праверка ў Нясвіжы, альбо Скарб Нясвіжскага замка” (2006), дзе аўтар звярнуўся да гісторыі знікнення скарбаў Радзівілаў пасля вайны 1812 года. Стылізацыя пад дакументы першай трэці XIX стагоддзя падначальваецца перадачы каларыту часу. У трактоўцы празаіка дзівакаваты Пане Каханку насамрэч з’яўляецца палітычнай апазіцыяй Станіславу Панятоўскаму на землях былога Вялікага Княства Літоўскага. Герой-апавядальнік обер-аўдытар Андрэй Лукін спрабуе знайсці скарбы Радзівілаў, але пасля сутыкнення з вышэйшымі чынамі рускай арміі і польскай арыстакратыяй адмаўляецца ад пошукаў. Паводле пісьменніка, так званы здаровы сэнс перашкаджае чалавеку аддана служыць грамадству.

Палітычная сітуацыя і канфесійныя стасункі на Беларусі канца XV – пачатку XVI стагоддзя знайшлі асвятленне ў рамане “Вялікая княгіня” (1996) Івана Шамякіна. Вячаслаў Рагойша заўважыў, што ў “Вялікай княгіні” *гісторыя і сучаснасць (няхай сабе ў асобных ацэнках,*

аўтарскай канцэпцыі) знітоўваюцца ў адно цэлае². Гістарычная эпоха ў рамане падаецца І. Шамякіным праз успрыманне дачкі маскоўскага князя Івана III Алены, жонкі вялікага князя літоўскага, а пасля польскага караля Аляксандра. Алена – асоба, выхаваная тэацэнтрычным часам: вялікая княгіня выступае шчырай прыхільніцай і заступніцай праваслаўнай веры. Усе памкненні Алены, вымушанай улічваць інтарэсы бацькі і мужа, скіраваны на ўсталяванне міру, добрасуседскіх адносін паміж Вялікім Маскоўскім і Вялікім Літоўскім княствамі. Княгіню засмучае братазабойчая вайна, што пачынаецца паміж хрысціянскімі дзяржавамі. І. Шамякін паказвае пераломны момант айчынай гісторыі, калі ў Вялікім Княстве Літоўскім пашыраўся каталіцызм, а страты ў войнах прымусілі Аляксандра пайсці на нявыгадны для ВКЛ саюз з польскай дзяржавай. Алена ўсведамляе немагчымасць змяніць сітуацыю, шукае духоўнай падтрымкі ў Бога. У яе часы сваяцкія пачуцці павінны былі ўплываць на дзяржаўныя інтарэсы, таму Алена спрабуе спалучыць інтарэсы сям’і і дзяржавы:

З пісем, бацькавых і матчыных, і з тых, што яны пісалі разам з Аляксандрам, з адносін паміж вялікім князем і гасударом усея Русі, з расказаў паслоў, з сваіх пакутлівых, да галаўнога болю, думак акрэслівалася адна выснова... не, бадай, не разумовая выснова, а фізічнае адчуванне: яна (...) апынулася як бы паміж молатам і кавадлам. (...) Яна баялася, што (...) удар расплюшчыць не цела яе – душу, якая ўбірае ўсе пакуты, усе беды – і яе ўласныя, і мужа, і маці, і бацькі, і ўсіх людзей... Расплюшчаная, знявечаная душа нікому не паможа. І Богу не паслужыць³.

І. Шамякін ускосна згадвае вірлівыя падзеі таго часу праз перапіску княгіні з бацькам, маці, братам, выкарыстоўвае іх як фон мастацкага дзеяння і сродак характарыстыкі гераіні. “Вялікая княгіня” – роздум пра чалавека, які апынуўся на мяжы дзвюх розных ментальнасцей. На нашу думку, вобраз княгіні Алены аўтапсіхалагічны ў сваёй аснове, дзе пісьменнік выказаў уласныя меркаванні пра тое, чым чалавек павінен кіравацца ў жыцці.

Аналітычны падыход да адлюстравання гісторыі – адметная рыса прозы Уладзіміра Арлова. Спачатку пісьменнік узнаўляў мінулае ў рэчышчы рамантычна-асветніцкай традыцыі, прысвячаў першыя

² В. Рагойша, *Іван Шамякін – пісьменнік, чалавек, арганізатар літаратурнага працэсу*, [у:] *Нацыянальнае і агульначалавечае ў славянскіх літаратурах*, Гомель 2007, с. 24–25.

³ І. Шамякін, *Вялікая княгіня*, Мінск 1997, с. 115.

апавяданні і аповесці многім вядомым асобам. Гісторыя Полацкай зямлі – прадмет дамінантнага мастацкага ўвасаблення ў яго творчасці. Аўтар працягвае караткевічаўскую традыцыю ўзвелічэння народных абаронцаў у аповесці “Дзень, калі ўпала страла” (1985), калі расказвае пра трагічны лёс полацкага князя Уладзіміра, Валодшу, як яго называлі падданыя. Уладзімір гатовы ўзначаліць аб’яднаную барацьбу супраць крыжаносцаў:

Ён, князь Валодша, з роду Рагвалодавічаў, не пусціў і не пусціць немцаў на крывіцкія землі. Не пусціць, пакуль за ягонымі плячыма веча, а яно стаіць за яго ўжо трыццаць летаў і будзе стаіць, пакуль жывы. І баяры, і полацкі епіскап не пойдучь супраць, бо цяпер гораду і княству трэба моцны абаронца (...). За ім – купцы і рамесны люд, за ім – цёмныя смерды з вотчын і глухіх весяў. За ім – пастаўленая вялікім князем Усяславам Сафія і кніжная мудрасць, сабраная ў манастырах і цэрквах. Калі б чужынцы прыйшлі ў полацкія храмы, калі б яны пачалі паліць кнігі і на свой капыл выпраўляць летапісы, продкі ўсталі б са сваіх магіл, і ўзбунтавалася б сама зямля⁴.

Полацкі князь у Арлова – воін, які з малых гадоў вучыўся абараняць родную зямлю. На падзеі аўтар глядзіць вачыма князя, герой самахарактарызуецца праз разважанні пра жыццё і свет.

Айчыннае мінулае ўжо ў раннях творах У. Арлова “ўцягвалася” ў агульную плынь гісторыі. У апавяданні “Каля Дзікага Поля” (1987) праз успаміны баярына, які памірае пасля бітвы з полаўцамі, згадваецца полацкая гісторыя XI–XII стагоддзяў, Усяслаў Васількавіч, Усяслаў Чарадзеі, пры якім княства дасягнула найвышэйшага росквіту. З трывогай баярын думае пра будучыню:

Шэсць летаў таму полацкія князі хадзілі на Друцк. Ішлі з наўгародцамі ды з князямі кіеўскім, чарнігаўскім і ноўгарад-северскім. Вярнулі Друцк без крыві, але нярадасна было на пераможнай застоліцы, бо счাপіўся полацкі Усяслаў Васількавіч з віцебскім Брачыславам ды з ізяслаўскім Васількам так, што князі і мужы старэйшыя пахапаліся за мячы. Даўней і звычкі такой не было – за бяседны стол са зброяй сядаць... Ну а ён, баярын, схапіў тады не меч, не нож захаляўны, а – гуслі. Ударыў па струнах і заспяваў, што выпалі ўнукі Чарадзеевы з дзедавай славы, як сокалы голыя з гнязда, што куоць крамолы на брацію сваю, век чалавечы кароцячы, не жыта – стрэлы сеюць на Полацкай зямлі, а ў Дзвіну з Варажскага мора ладдзі заплываюць ужо не з купцамі, а з воінамі і святарамі лацінскімі⁵.

⁴ У. Арлоў, *Пяць мужчын у леснічоўчы*: аповесці, апавяданні, эсэ, Мінск 1994, с. 34–35.

⁵ Тамсама, с. 16.

У гэтым творы Арлоў выказвае меркаванне, што верагодны аўтар “Слова пра паход Ігаравы” – баярын з Полацка. У апавяданні “Пакуль не згасла свечка” (1985) у форме ліста да пляменніка самахарактарызуе сябе Аляксандр Незабытоўскі, аўтар праекта адмены прыгоннага права; у “Далёка да вясны” (1985) распавядаецца пра нарадавольца Ігнація Грынявіцкага; у творы “Пяць мужчын у леснічоўцы” (1985) Арлоў узнавіў сітуацыю 1863 года, паказаў неадназначнае стаўленне беларусаў да паўстання. Характэрная рыса стылю пісьменніка – актыўнае выкарыстанне іроніі. У. Арлоў расказваў таксама пра такія малавядомыя шырокаму колу суайчыннікаў старонкі, як удзел нашых продкаў у гусіцкім руху (“Кроніка Лаўрына Баршчэўскага”, 1986). Праз іх закранаў пытанні, звязаныя з аб’ектыўнасцю гістарычных фактаў. Так, у апавяданні “Міласць князя Гераніма” (1987) маналог асуджанага на смерць Івана Карпача – сродак аповеду пра Крычаўскае паўстанне 1744 года, пра жаданне Гераніма Радзівіла прадстаць вартай асобай для нашчадкаў. Калі Карпач адмаўляецца пісаць няпраўду пра князя, Геранім папярэджвае, што сведчанні могуць пакінуць і іншыя пад іменем Івана. Тым не менш, сумленны чалавек выбірае смерць. Дзеля надання знешняй даставернасці аповеду пра мінулае У. Арлоў выкарыстоўваў форму ліста, “граматы з магістрацкага архіва”, “кронікі”, маналога персанажа (“Рандэву на манеўрах”, 1989), унутранага маналога (“Каханак яе вялікасці”, 1998), (“Тры мужы спадарыні Дамінікі”, 1999). Творы У. Арлова пра вядомых дзеячаў беларускай гісторыі вылучаюцца артыкуляцыйнай патрыятычнага пафасу. Для інтэрпрэтацыі гістарычнага часу ў іх выкарыстоўваюцца плынь свядомасці персанажа, мінімальны гістарычны кантэкст, што звычайна падаецца ў выказваннях персанажаў ці ў аўтарскіх заўвагах.

Шырокае ўзнаўленне айчынай гісторыі дэтэрмінавала актыўны зварот пісьменнікаў да ўвасаблення лёсу вядомых культурных і грамадскіх дзеячаў. Аб’ектамі мастацкага асэнсавання па-ранейшаму заставаліся Кастусь Каліноўскі, Ефрасіння Полацкая, Мікола Гусоўскі. У. Арлоў у апавесці “Час чумы” (1986) стварыў вобраз паэта Міколы Гусоўскага. У Рыме, дзе пануюць чума і інквізіцыя, Гусоўскі ўспамінае далёкую Радзіму, піша і чытае вершы, каб перамагчы жах смерці. Пры гэтым, як адзначае В. Шынкарэнка, асноўная мэта мастакоўскай дзейнасці, *сфармуляваная пісьменнікам як “сказаць свету слова праўды пра сваю зямлю” (...), зямлю, “якая завецца “Радзіма” (...), і не прадаецца, пранізвае ўсе вобразна-тэматычныя і эмацыя-*

нальна-стыльавыя ўзроўні твора⁶. Адметная форма аповесці – біяграфія-разважанне. А. Дарагакупец справядліва заўважыла, што ў прозе канца ХХ стагоддзя ўзмацняецца інтэлектуальны пачатак у асэнсаванні гістарычных падзей, імкненне да вырашэння на гістарычнай аснове агульначалавечых, філасофскіх праблем з вялікай доляй суб'ектыўнасці, аўтарскай смеласці⁷. Гэта тэндэнцыя яскрава адбілася не толькі ў аповесці У. Арлова “Час чумы”, але і ў “Снах імператара” (1990).

Асобы знакамітых беларускіх жанчын ўвасобіла Валянціна Коўтун. Псіхалагічнае даследаванне жыцця паэтки і грамадскай дзеячкі Алаізы Пашкевіч прадстаўлена ў рамане “Крыж міласэрнасці” (1988). Вельмі ўдала ў структуру аповеду пісьменніца ўвяла цытаты з твораў Цёткі, лаканічна апавяла гісторыю напісання некаторых з іх. Мастацкае асэнсаванне асобы Ефрасінні Полацкай (раман-жыццё “Пакліканья” (1998–2007) спалучаецца з паэтызацыяй хрысціянскай этыкі і духоўнасці. В. Коўтун сінтэзавала летапісныя звесткі, гістарычныя дакументы, асобныя выказванні з Псалтыра, элементы “Аповесці Жыцця і Смерці святой блажэннай і найпадобнейшай Еўфрасінні, ігуменні манастыра Святога Спаса і найсвяцейшай Ягонай Маці, што ў Полацку”, прыёмы дэтэктыўнага пісьма. Першая палова XII стагоддзя паказана ў міжусобнай барацьбе і войнах, калі над Полацкай зямлёй нависла пагроза страты дзяржаўнай самастойнасці. Кіеў, якому не падабалася незалежнасць Полацка, таемна вёў перамовы з дрыгавічанскімі і палянскімі князямі, адбываліся сутычкі паміж мінскім князем Расціславам і полацкім Рагвалодам, Ноўгарад прэтэндаваў на землі Полацка. Полаччыну спусташалі набегі хана Баняка, паміж полацкімі князямі Давыдам і Барысам таксама не было згоды, чума забірала мноства чалавечых жыццяў. Праз паказ лёсу Ефрасінні Полацкай пісьменніца стварала маштабную гістарычную карціну быцця нашых продкаў, асэнсоўвала духоўны свет людзей таго часу, акцэнтавала ўвагу на пастаяннай барацьбе добра і зла, святла і цемры. Ідэя любові да чалавека праз любоў да Бога выяўляе сутнасць характару Ефрасінні. Міласэрнасць, прызнанне вартасці любога чалавечага жыцця кіруюць учынкамі манахіні, калі яна клапаціцца пра вызваленне смердаў-язычнікаў, калі спускаецца ў вязніцу, дзе сядзяць жорсткія забойцы і рабаўнікі, калі дапамагае бедным і нешчаслівым. У гэтым

⁶ В. Шынкарэнка, *Нястомных пошукаў дарога...*, с. 147.

⁷ А. Дарагакупец, *Тэндэнцыі рамантызацыі і інтэлектуалізацыі ў сучаснай беларускай гістарычнай прозе*, Мінск 2005, с. 11.

Ефрасіння нагадвае Алаізу Пашкевіч (раман “Крыж міласэрнасці”), якая праз спасціжэнне міласэрнасці прыйшла да хрысціянскага светаразумення, да абавязку чалавека несці духоўны “крыж”. Ефрасіння Полацкая і Цётка ў В. Коўтун “пакліканя”: іх прызначэнне – рабіць дабро, дараваць надзею людзям, паказваць шлях да любові і згоды паміж людзьмі. Цётка і Ефрасіння шукаюць такіх самых “пакліканых”, што будуць памнажаць чалавечнасць і дабрывію на зямлі. Падчас падарожжа да далёкай Галілейскай зямлі Ефрасіння з абвостранай сілай адчувае кроўную повязь з роднай Полаччынай. Малітва за полацкую зямлю акцэнтавала ў творы духоўную веліч Ефрасінні. В. Коўтун па-наватарску ўвасобіла вобразы гістарычных асоб. Уладзімір Гніламедаў адзначыў, што *мастацкае наватарства – у самым агульным яго разуменні – ёсць момант эстэтычнай адпаведнасці, больш таго, эстэтычнага адзінства праўды жыцця і праўды мастацтва, які рэалізуецца ў мастацкім творы. У такім выглядзе момант наватарства, зразумела, уключае і элементы пераемнасці, традыцыйнасці, якія выступаюць у дадзеным выпадку састаўною часткаю гэтага эстэтычнага адзінства*⁸. З улікам вопыту літаратурных папярэднікаў Коўтун распрацоўвала якасна новую праблему ў беларускай прозе – праблему духоўнага подзвігу ў імя Радзімы і чалавецтва.

Паўстанне 1863 года заўсёды цікавіла беларускіх пісьменнікаў. Па-новаму аднак былі расстаўлены акцэнты пры адлюстраванні яго ў рамане Алеся Наварыча “Літоўскі воўк” (2000–2003). Паводле слухнага меркавання Аксаны Бязлепкінай, прэзаік адыходзіць ад патрыятычнага рамантызму Караткевіча, які *апеляваў не столькі нават да розуму, колькі да пачуццяў*⁹. Пераважная большасць герояў А. Наварыча лічыць паўстанне марнаваннем маладых сіл і жыццяў. Як тонка заўважыў Дзмітрый Бугаёў, *асноўная ўвага раманіста скіроўваецца на мастакоўскі аналіз самой грамадскай атмасферы ў тых асяродках, дзе разгортваецца паўстанне (узятая Заходняе Палессе, пераважна самыя блізкія пісьменніку рэгіёны). Добра паказана таксама бязладдзе ў шэрагах паўстанцаў і стаўленне да іх розных пластоў насельніцтва*¹⁰. Кастусь Каліноўскі – персанаж эпізадычны, аўтар паказвае яго патрыётам, народным заступнікам і адначасова “чужым

⁸ У. Гніламедаў, *Традыцыі і наватарства ў беларускай паэзіі 50–60-х гадоў*, Мінск 1972, с. 15.

⁹ А. Бязлепкіна, *Авантурызацыя гісторыі*, “Полымя” 2009, № 5, с. 155.

¹⁰ Д. Бугаёў, *Гістарычная проза Алеся Наварыча ў святле караткевічаўскай традыцыі*, “Полымя” 2006, № 3, с. 165.

у асяроддзі сваіх”. Письменнік удала выкарыстоўвае прыём літаратурнай гульні: у шматзначным вобразе літоўскага ваўка, які страціў дадзеную ад нараджэння свабоду, бачыцца чалавек увогуле, паўстанец у прыватнасці. Адзін з галоўных герояў твора – мясцовы шляхціц Артур Буевіч, што раскрывае думкі і меркаванні Каліноўскага нібы свае ўласныя, здзяйсняе тыя ж учынкi, якія маглі б належыць Кастусю. Пасля паражэння паўстання Буевіч падзяляе лёсы паўстанцаў-выгнаннікаў з роднага краю. Родная зямля – сакральнае паняцце для абодвух герояў. Кастусь Каліноўскі свядома парушае законы канспірацыі, калі прамаўляе:

Вось што значыць – радзімы кут, – нягучна праказаў ангелец. І праказаў ён ні па-англійску, ні па-польску. Каб нават і па-польску, пэўна, ніхто не звярнуў бы на ягоныя словы ўвагі. Але ўся бяда была ў тым, што сказаў ангелец гэтую фразу на той мове, якая адрознівалася і ад англійскай, і ад польскай, і нават ад рускай.

Усе як па камандзе зірнулі на чужапанца. Прамоўлення ім словы на тутэйшай, мясцовай мове выклікалі эфект стрэлу. Цяпер і дурню было зразумела, што чалавек, які выдае сябе за замежніка, зусім гэтакім не з’яўляецца. Але нечаканасць таго, што замежнік мог праказаць падобныя словы, была такой, што проста не верылася, быццам ён і казаў іх¹¹.

А. Наварыч адмовіўся ад стэрэатыпаў у адлюстраванні Кастуся Каліноўскага, звярнуў увагу на яго жорсткасць у дачыненні не толькі да ворагаў, але і да сваіх. Письменнік здолеў раскрыць маральна-этычную атмасферу той гістарычнай сітуацыі, калі людзі перш за ўсё думалі пра выжыванне.

Складанаму моманту айчыннай гісторыі прысвечаны твор Андрэя Федарэнкі “Нічыё” (1998–2000). Аб’ект мастацкага даследавання празаіка – Слуцкая брыгада:

Тая самая брыгада, якая неўзабаве разрасцецца да трох палкоў і больш чым на месяц прыкуе да сябе ўвагу Еўропы, брыгада, што ў многім прымусіць свет лічыцца з Беларуссю як з краінаю і дакажа, што любое змаганне, падмацаванае ідэяй і вераю (якім бы няроўным і бессэнсоўным адносна канчатковага выніку яно ні здавалася), абавязкова – рана ці позна – дасць плён¹².

Письменнік прапанаваў сваю версію гісторыі Слуцкай брыгады, што ўтварылася паміж дзвюма лініямі франтоў, стала першым за

¹¹ А. Наварыч, *Літоўскі воўк*, Мінск 2005, с. 121.

¹² А. Федарэнка, *Нічыё*, Мінск 2009, с. 127.

ўсю гісторыю Беларусі армейскім падраздзяленнем. Слуцкая брыгада абвясціла сябе абаронцам Беларускай Рэспублікі як самастойнай юрыдычна-дзяржаўнай адзінкі. Письменнік акцэнтаваў увагу на стыхійным характары народнага руху, калі паказваў утварэнне брыгады. Адным з арганізатараў яе быў камісар брыгады Павал Жаўрыд, выдатны прамоўца, ідэйна перакананы чалавек. Узброіць вайсковую адзінку, навесці дысцыпліну і парадак імкнуўся беларус па паходжанні, капітан царскай арміі Чайка. Павал Чайка адчувае сябе “нічыйным”, сумняваецца ў поспеху агульнай справы таму, што сам апынуўся на раздарожжы. Яго камандзірскія намаганні не прыносяць вялікага плёну. Кадравы афіцэр Чайка дыскрэдытуецца ў вачах сваіх не надта даверлівых папличнікаў контрразведкай чырвоных. А. Федарэнка вылучыў як найбольш верагодную версію, што чырвонымі быў адпушчаны палонны; ён прынёс у брыгаду запіску, дзе Чайку няпэўна дзякавалі за нейкія перададзеныя звесткі. Паводле пісьменніка, чырвоныя сумняваліся ў поспеху такой акцыі, аднак вестка пра здрадніка-камандзіра пачала абрастаць чуткамі, запіска ператварылася ў пакет з сакрэтнымі дакументамі. Чайка не змог пераканаць папличнікаў у сваёй невінаватасці. Паводле А. Федарэнкі, пэўных вайсковых планаў у дрэнна ўзброенай брыгады не было, таму яна была асуджана на паражэнне. Пошукі грашовай дапамогі аказаліся беспаспяховымі; маленькае вайсковае злучэнне, заціснутае паміж дзвюма рэгулярнымі арміямі, не мела перспектывы. У творы не раскрываецца гісторыя Слуцкай брыгады ва ўсёй яе падрабязнасці, бо важна было паказаць развіццё нацыянальнай ідэі ў пачатку 20-х гадоў XX стагоддзя: многія людзі, якія прыйшлі ў Слуцкую брыгаду, пачалі ўсведамляць сябе не палякамі, не рускімі, а іншымі, як падкрэслівае аўтар, “нічымі”. З гэтага пачаўся іх пошук свайго ўласнага шляху, які некалі абавязкова дасць плённы вынік. Аўтар часта выкарыстоўвае іронію і сарказм: *брыгада, салдатам і афіцэрам якой “шчырыя а мудрыя” нашчадкі адплацяць дзесяцігоддзямі магільнага забыцця*¹³, *сын гадзіннікавых спраў майстра* камісар Губмян, які выступаў ад імя рабочых і сялян.

У творах У. Арлова, А. Наварыча, А. Федарэнкі наглядаецца імкненне да дэміфалагізацыі многіх гістарычных фактаў, да стварэння ілюзіі максімальнай аб’ектыўнасці ў асвятленні падзей і асоб за кошт выкарыстання прыёму некалькіх пунктаў погляду на падзеі. Пры гэтым функцыя аўтара зводзіцца да сінтэзу варыянтаў пераказа-

¹³ Тамсама, с. 127.

ных персанажамі падзей. Некаторыя пісьменнікі ў працэсе асэнсавання так званых вечных пытанняў істотна дэфармавалі саму гістарычную канву. Так, у рускамоўных аповесцях “Наведванне царом Іванам Васілевічам Трыгорскага манастыра” (2004), “Выздараўленне ў Хіераполі (Хроніка падзей ад Цімофія Суражскага)” (2006) Э. Скобелеў падаў сваё бачанне асобы Івана Жахлівага як правіцеля, хоць жорсткага, але справядлівага, высокія маральныя якасці славян-язычнікаў XII стагоддзя тэндэнцыйна проціпаставіў такім заганам, як карысліваць, разлік, еўрапейцаў-хрысціян.

Пошук новых форм адлюстравання гістарычных рэалій абумовіў змяшчэнне апавядальніцкіх акцэнтаў у бок суб’ектывізацыі, перавагу маральна-этычнай праблематыкі над іншымі, узмацненне і паглыбленне псіхалагізму. Кампазіцыйная поліфанія, якая эстэтычна правакавала асацыяцыі канкрэтна-гістарычнага перыяду з іншымі гістарычнымі перыядамі, стала важнай прыкметай інтэрпрэтацыі гісторыі прадстаўнікамі аналітычнага напрамку. Вялікую ўвагу праявілі канца XX стагоддзя надавалі ўвасабленню неадназначных у выніковых ацэнках перыядаў мінулага, паказу прыватнага чалавека на шырокім гістарычным фоне.

STRESZCZENIE

ANALITYCZNY KIERUNEK ARTYSTYCZNEJ INTERPRETACJI HISTORII BIAŁORUSI W PRACACH KOŃCA XX WIEKU

Autorka artykułu omawia konkretne kierunki analitycznej interpretacji historii, które są wyraźnie reprezentowane w białoruskiej prozie przez K. Tarasowa, W. Orłowa, W. Kowtun, A. Nawaricza, A. Fiedorenko. Pragnieniem pisarzy jest wyjście poza konkretny okres historyczny, odzwierciedlenie działalności artystycznej jako jedności wydarzeń przeszłych, teraźniejszych i przyszłych. Artystycznej interpretacji historii towarzyszy opracowanie dalszych dróg rozwoju rosyjskiej prozy poprzez organiczne połączenie ontologicznych i historycznych problemów przy dominacji elementu ontologicznego.

Słowa kluczowe: białoruska proza końca XX wieku, artystyczna interpretacja historii, historycznie konkretny, wieczny, problematyka filozoficzna i moralno-etyczna, psychologizm, polifonia kompozycyjna.

S U M M A R Y

ANALYTICAL DIRECTION OF ARTISTIC INTERPRETATION
OF THE BELARUSIAN HISTORY IN THE WORKS IN THE LATE 20TH CENTURY

The article analyzed the specific directions of the analytical interpretation of history, which is clearly represented in the Belarusian prose of K. Tarasov, V. Orlov, V. Kovtun, A. Navarich, A. Fedorenko. The writers desire to go beyond the specific historical period, to reflect the artistic activity in the unity of the past, present and future. Artistic interpretation of history was accompanied by the elaboration of further ways of development of Belarusian prose through the organic combination of the ontological and the concrete historical problems with the dominance of the ontological.

Key words: Belarusian prose in the late 20th century, artistic interpretation of history, history specific, eternal, philosophical and moral-ethic problems, psychologism, polyphony of composition.